

Komplex gyakorlás az orosz nyelvi órán

A tananyagcsökkentés nyomán az oktatási folyamat eddig megszokott szerkezetében átrendeződés következett be. A kevesebb tananyag ugyanis maga után vonta az új ismereteket feldolgozó órák számának a csökkenését, miáltal – mivel vákuum az oktatási folyamatban sem lehetséges – megnövekedett (mintegy 20%-kal) a gyakorló, készségfejlesztő órák száma. Az új ismereteket így ma már nemcsak „magyarazzuk”, hanem van idő arra is, hogy a tanulók egyéni cselekvésén keresztül azokat be is gyakorolják. Ha a gyakorlás didaktikai értékítéletünkben és a mindennapi oktatási tevékenységben is ilyen természetesen rangos helyet foglalt el, akkor nem mellőzhetjük el azt sem, hogy hagyományos módszereit felfrissítsük, esetleg újabbakkal is kiegészítsük. A gyakorlás változatosságigényének figyelmen kívül maradása ugyanis azzal a veszéllyel járhat, hogy elszintelenednek, unalmassá válnak a neki szentelt, megsokasodott órák. Márpedig az unalom legalább annyira ártalmára lehet a tanóráknak, mint amennyire a túlterhelés volt.

A korszerű oktatás a tantárgyi integráció útjait kísérletezi. Bár az integráció ellentétesnek tűnik a társadalmi munkatevékenység fejlődési irányával, amelyre éppen a szakmai differenciáció, az azonos szakterületeken belül is az egyre árnyaltabb részspecializáció a jellemző. Mindennek ellenére – úgy tűnik – kialakulnak majd az úgynevezett tantárgyi komplex blokkok (legalábbis az alapok összefüggéseinek könnyebb megmutatása és megtanítása érdekében). Az alsó tagozatban pl. az anyanyelvi írás, olvasás, a környezetismeret és a nyelvtan alkot egy ilyen komplex blokkot.

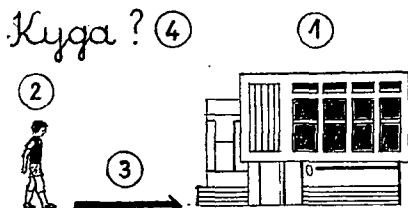
Az idegennyelv-oktatás elmondhatja magáról, hogy a komplex-blokkszerű oktatásban elég nagy tapasztalattal rendelkezik. Nem választotta el ugyanis egymástól soha – ma sem teszi, legfeljebb arányaiban szabályozza – az alapkészségek együttes, komplex fejlesztését. Egy, a tantervben megadott tematikai rendszer köré csoportosítva munkálja ki a beszéd és beszédértés, az írás, helyesírás és az olvasás készségeit a lexika és a funkcionális nyelvtan szerves egységében. Éppen ez a komplexitás nyújthat a jövőben is igen széles alapot a gyakorlás sokoldalú és változatos alkalmazására, csupán fel kell tární és megfelelő formába kell önteni a még lehetséges módzatait.

A komplexitás az elmondottakon túl még mást is jelenthet a gyakorlásban. Egyrészt azt, hogy az adott nyelvi jelenségeket az adott oktatási szintnek megfelelően a lehető minden nyelvi fordulaton (tehát nyelvileg komplexen) kívánatos begyakoroltatni, amihez most már idő is több van. Másrészt azt, hogy a begyakorlás hatékonysága és biztosabb eredménye érdekében a rendelkezésre álló minden segédeszközt: tankönyvet, applikációs képeket, magnetofon tanszalagot, munkafüzetet (tehát a komplex eszközgarnitúrát) célszerű mozgósítani. Erre is több telik már a fel szabadult időből. Bár a segédeszközök használata akkor gazdaságos, ha nem külön időteherként, hanem időbeli együttműködéssel kapcsolódik a beszéd gyakorlásához.

A komplexitásnak ezt az utóbb említett kettős lehetőségét tekintsük át egy nagyon egyszerű gyakorlatsor végigvezetésében. A gyakorlás tárgya a „v” és „na”, valamint az „iz” és „sz” előljárószók összevonása a helyhatározás hármasságának megfelelően.

A nyelvi komplexitás alkalmazása

A gyakorlás előkészítésekor (ami jelenthet új anyagfeldolgozást is) először a gondolati stimulust adjuk meg. Ennek egyik eszköze a kép. A képek a kívánt irányba koncentrálnak a tanulók figyelmét. Megmutatják számukra azt a konkrét helyzetet, amelyet idegen nyelven ki kell majd fejezniük s megindítják bennük – bár új anyagfeldolgozáskor csak anyanyelven – a gondolatok összerendezésének a folyamatát.

A képekkel megszemélyesített gondolati stimulushoz mindjárt hozzákapcsoljuk a nyelvi stimulust is: az 1-es számmal jelölt épületet megnevezzük: Eto skola. Azután megnevezzük a 2-es számmal jelölt személyfigurát is: Tam máljcsik, on igyot. Végül a két kép közötti viszony megjelölésére közéjük húzzuk a 3-as számmal jelölt nyilat és a viszonyt is megnevezzük, amely példánkban helyhatározást, pontosabban közeledést kifejező helyhatározást tartalmaz: Máljcsik igyot v skolu.

A gondolati és a nyelvi stimulus egységének a megteremtése után – mivel az anyanyelven összerendezett gondolatoknak mindjárt megadtuk az oroszban megfelelő nyelvi kifejezést (kontrasztív verbális egybevetés nélkül) –, rátérünk a komplex gyakorlás részlemeire.

a) A jelenség egyszerű logikai fordulatokban való gyakorlása

A táblán kialakult képsituációval kapcsolatban először ilyesféle kérdéseket teszünk fel:

- Máljcsik igyot v skolu? (da)
- On igyot v kino? (nyet)
- On igyot v tyeátr ilji v skolu? (v skolu)
- Kudo on igyot? (v skolu)

b) A jelenségek kérdőszava használatának a gyakorlása

Most felírjuk képünk fölé a 4-es számmal jelzett helyre a megfelelő kérdőszót. Majd levesszük az iskola képét és néhány előkészített helyképet egyenként cserélgetve a táblára helyezzük, miközben tovább kérdezzük:

Kuda igyot máljcsik?	kép: magazin
Kuda on igyot?	„ skola
A kuda igyot tyeperj?	„ zavod
A tyeperj kuda?	„ fábrica

c) A jelenségnek mint mondatrésznek a jelenséget tartalmazó mondat részeivel együtt történő gyakorlása

Most a fiúképet vesszük le és helyére, cserélgetve, más személyfigurákat rakunk fel. Helységként az előző gyakorlat utolsó képe van fent. Ebben a gyakorlatban először a mondat alanyára kérdezzük:

Kto igyot na fabriku?	kép: pápa
A kto igyot na fabriku tyeperj?	„ mama
Escso kto igyot na fabriku?	„ rabocsij
A kto escso igyot na fabriku?	„ rabotnyica

Most mondatrész kérdőszót váltunk és az állítmányra kérdezzük, közben ké-
pünk mindkét tagját (a személyt is, a helyet is) cserélgetjük. A válaszokban meg-
kívánjuk, hogy a cselekvést a helyhatározóval együtt nevezzék meg:

Sto gyelaet Eva?	kép: gyevicska	+ kino
Sto gyelaet Jura?	„ maljcsik	+ skola
A gyeduska, on sto gyelaet?	„ sztarik	+ kooperatyiv
A babuska?	„ sztaruska	+ magazin

Most visszatérünk a helyhatározó kérdőszavához ismétlésként is, és azért is, mert
a jelenségre, mint mondatrésze is rá kell irányítanunk a gyerekek figyelmét. A szem-
léltető képünknek továbbra is mindkét tagját cserélgetjük. Mivel azonban nemcsak
az idtyi, hanem más mozgásigéket is összefüggésbe kívánunk hozni a helyhatározó-
val, ezért a személyek helyett, ahol lehet, most már járműveket is felhelyezünk, a
„bennük” utazó személyek megnevezését pedig hozzámondjuk a kérdésekben:

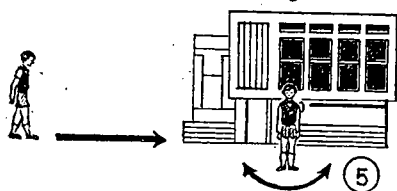
Kuda egyet ucsityelj?	kép: tramvaj	+ skola
Kuda bezsit Zoltan?	„ máljcsik	+ gora Gellért
Kuda letaet inzsenyer?	„ szamoljot	+ Kremlj (Moszkva értelemben)
A kuda letajut koszmonavti?	„ raketa	+ koszmosz

d) *A jelenség más, vele összefüggő jelenségekhez viszonyított gyakorlása*

A „v” és a „na” + tárgyestű előljáró szónak, melyet a 6. osztály 2., illetve
14. leckéjében tanítunk meg a gyerekeknek, a legközelebbi „hasonlója” a „v” és
a „na” + előljárós esetű, melyet már az 5. osztály szóbeli kezdő szakaszában elsajá-
títottak. Ugyanide kell sorolnunk az ellentétes párokat, az „iz” és az „sz” + birtokos
esetűt is, melyeket azonban csak a 7. osztályban a 11., illetve a 13. leckében tanul-
nak meg. Tulajdonképpen három év alatt jutnak birtokába a gyerekek ezeknek az
igen fontos és nagyon szorosan összetartozó előljáró szónak, melyek a legegyszerűbb
nyelvi kifejezőmódját adják a helyhatározás hármasságának (közeledés, tartózkodás,
távolodás). Azt reméljük, hogy a kontrasztív nyelvészlelet metodikai törek-
vései előbb-utóbb feltárják ezt a hiányt is, és serkentően hatnak majd arra, hogy
ezek és a hasonlóan összefüggő működésű előljáró szók az orosz nyelv oktatási fo-
lyamatában időbelileg közelebb kerüljenek egymáshoz. Ez nemcsak azért szükséges,
mert a 6. osztályban a főnév ragozás kapcsán már megtaníthatók (esetleg más elől-
járó szók hátrányára), hanem azért is, mert a magyar és a finn-ugor nyelvészet
tanúsága szerint más nyelvek helyszemléletével szemben a helyhatározás hármassága
sajátosan és nagyon erősen meghatározza a finn-ugor korból megőrzött alapvető
nyelvi tudatunkat, olyannyira, hogy ez a hármasság – ha nem is vesszük mindig
észre – analogikus alapon nemcsak a hely-, hanem az idő-, a mód- és az állapot-
határozóink között is jelen van. S ha ilyen erővel hat a nyelvi tudatra és nem vesz-
szük kellőképpen figyelembe az idegennyelv-oktatásban, akkor változatlanul kisebb
mozgásképességű marad a gyerekek helyhatározással összefüggő idegen nyelvi kifejező
készsége. Jelen esetben már együvé hoztuk az orosz nyelvi ekvivalenseket, ezért mó-
dunkban áll azokat egymáshoz viszonyítva is begyakoroltatni.

Először az 5. osztályból már ismertet, a „v” és a „na” + előljárós esetűt kap-
csoljuk hozzá képileg is, nyelvileg is a gyakorlásunkhoz.

⑥ Tqe ?

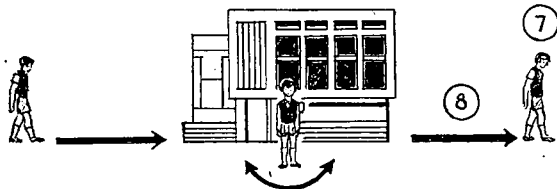
A szemléltető ábrát kibővítjük: az iskola képe elé helyezzük az 5-ös számmal jelölt fiúképet. Jó, ha ez azonos karakterű a már fent levő fiúfigurával. (Az applikációs képek között számos ilyen azonos karakterű személyfigura található.) Az applikációban nem tudjuk az iskolán belülre helyezni a fiút: a -ban, -ben értelmezést ezért a félkör alakú nyílal szimbolizáljuk. Azután fölé írjuk a 6-os számmal jelzett kérdőszót, s feltesszük a kérdést: Ggye maljcsik? Mivel ez korábról elég jól ismert anyag, nyilván, könnyen megkapjuk a választ: On v skole.

Most pedig nyelvileg is összekapcsoljuk a kérdéses előljáró szók együtt történő gyakorlását. A helyképeket cserélgetjük:

Kuda igyot maljcsik? A ggye on tyeperj?	kép: magazin
Kuda on igyot? A ggye on tyeperj?	kép: skola
Kuda igyot maljcsik? A ggye on tyeperj?	kép: zavod
Kuda on igyot? A ggye on tyeperj?	kép: fabrika

A továbbiakban az „iz” és az „sz”+birtokos esetű előljáró szókat is hozzákapszoljuk a gyakorláshoz. Ennek érdekében tovább kell bővítenünk a szemléltető ábránkat.

⑨ Omkyga?

Az azonos karakterű figurákból felhelyezünk egy harmadikat is a 7-es számmal jelölt helyre. Helyviszonyát ismét nyíllal jelezzük a 8-as számmal jelölt módon. Végül fölé írjuk a kérdőszót is, 9-es, és mindjárt feltesszük a kérdést: Otkuda igyot maljcsik? - ...iz magazina - segítjük a választ; s ha ez új anyag, akkor a szokásos módon megmagyarázzuk, hogy az „iz” a „v”-nek, az „sz” pedig a „na”-nak az ellentétes mozgásirányt kifejező párja, és birtokos esetet vonzanak stb. A tudatosítás után először a jelenség egyedi gyakorlását végezzük el (egyszerű logikai fordulatokban,

kérdőszavával, mondatrészekre kérdezéssel stb.), azután az összevont gyakorlást is elvégezzük az ábra szerint:

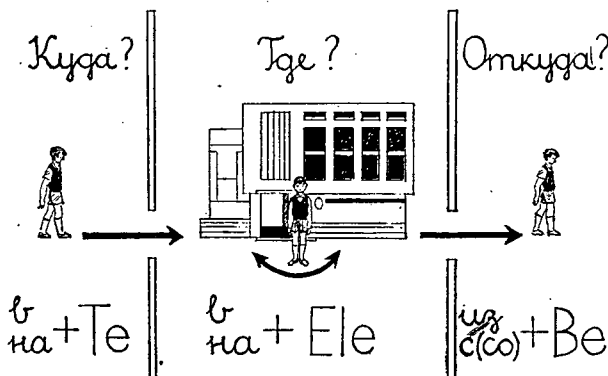
Kuda igyot maljcsik?

Ggye on tyeperj?

A otkuda on igyot?

kép: skola, azután magazin, fabrika, zavod stb.

Végül kis rajzos vázlatban összefoglaljuk a helyhatározás hármasságának orosz nyelvi kifejezését, amit a gyerekek rögzíthetnek is füzetükben, esetleg egy jól rajzoló tanulóval falitablót is készíthetünk belőle.

Az eszközkomplexus használata

Ma már elmondhatjuk, hogy az általános iskolai normáltantervű orosz nyelv oktatáshoz az alapvető segédeszközök rendelkezésre állnak. Vannak applikációs képgarnitúrák, magnetofon-tanszalagok és munkafüzetek. Ez természetesen nem jelentheti azt, hogy egy-egy órán egyszerre minden eszközt használni kell. Alapelveként azonban mégsem ártana talán meghosonítani, hogy minden jelentős nyelvi formulát minden rendelkezésre álló eszközzel a körülményekhez képest végig gyakoroltatunk. Így érhetnénk el, hogy a második jelzőrendszer, az érzékelés adta lehetőségeket, a látást (a kép) és a hallást (magno). Ezekhez a szenzorikus érzékletekhez azután motorikus tevékenységként nemcsak a beszédet, hanem az írást is hozzákapcsoljuk (munkafüzet). Az eszközök ilyen komplex használata lehetővé teszi a tanulói készségek mindenirányú művelését, ami az oktatás hatékonyságát nagyobb eredményekre jogosíthatja fel.

Az előzőekben végigvezetett komplex nyelvi gyakorlási mód egyben már a segédeszközök első tagjának, a látásérzékelésen nyugvó applikációs képek használatának egyik változatát is bemutatta. Így most rátérhetünk röviden, a másik eszköz, a hallási érzékelést igénybevevő magnetofon-tanszalag használatára.

A tanszalagot, amely a vizsgálódásunk tárgyát képező előljárószók gyakorlásához is segítséget ad, a programozás elvei szerint szerkesztették meg a 7. osztály nyelvtani anyagának a könnyebb automatizálása érdekében. A helyhatározás hármasságának gyakorlását már szintén olyan sorrendben dolgozta fel, mint ahogyan a képhasználat kapcsán bemutattuk. A fokozatosan épülő (imitatív, reprodukív, produktív) gyakorlataiban a megismételésre szánt mondatai, vagy a feleletet váró kérdései után elegendő szünetet tartalmaz arra, hogy a tanulók megismételjék a mondatot, vagy megadják a megfelelő választ.

A magnógyakorlatokat – tapasztalataink szerint – a nyelvtani tudatosítás és az elsődleges képi-nyelvi szóbeli gyakorlás elvégzése után célszerű alkalmazni. Ekkor fejt ki ugyanis leghatékonyabban hatását a nyelvi automatizációban. A gyakorlatokat a tanszalg használata közben először közösen, kórus-munkával oldják meg a gyerekek. A második menetben, a kórus-munka közben, néhány tanulót egy-egy gyakorlatrészt egyéni megoldására is felszólíthatunk. A harmadik menetben minden gyakorlatrészt más-más tanuló old meg egyénileg, felszólítás alapján. A negyedik menetben már több gyakorlatrészt is meg kell oldania egyénileg egy-egy tanulóknak. A négyszeri átvétel lehetséges, mert általában 3–4 percnél nem hosszabbak a gyakorlatok, másrészt kívánatos lehet, mert ilyen előfordulási számban már észrevehetővé teszi hatását a gyengébb tanulók tudásában is.

Az eszköz-komplexus harmadik tagja az írásbeli gyakorlás. Míg az előző (képes és magnós) gyakorlataink frontálisak voltak, esetleg egyéniek olyan értelemben, hogy amíg egy-egy tanuló feleletével aktivizálta magát, addig a többi csupán figyelmében volt aktív (esetleg abban sem). Szerény lehetőségeink között (oktató gépek hiányában) az írás az egyetlen olyan eszköz, amely minden tanulót egyidejűleg képes a tanórán az aktív, irányított cselekvés állapotába hozni oly módon, hogy önálló egyéni munkán keresztül jusson el az az ismeret jobb megértéséhez, vagy az ismerettől a gyakorlottságig, illetve a gyakorlottság alacsonyabb fokáról annak magasabb fokára. Természetesen megkívánja ez azt az előfeltételt, hogy az adott nyelvi rendszer lexikai elemeit és a rájuk vonatkozó grammatikai használati szabályokat megfelelő nyelvlógikai rendben, célravezető gyakorlattartalmakkal, könnyen érthető, áttekinthető és esztétikailag is jól elrendezett gyakorlatformákban nyújtsuk a tanulók írásbeli munkája számára. A munkafüzetek – ha egyelőre több nehézséggel is küzdve – ilyen megoldásban kívánják szolgálni céljukat. Kétségtelen, ma még nem tartanak ott, hogy lehetővé tegyék a tanulóknak az egyéni munkatempó és az egyéni képességek szerinti előrehaladást a gyakorlásban. Ma még meg kell várniuk, amíg minden társuk befejezi a megoldást és csak a tanári irányítású közös javítás idejének eljöttékor szerezhetnek tudomást munkájuk eredményességéről, vagy korrekció szükségéről, s csak ezután térhetnek rá a következő gyakorlat megoldására. A gyors visszajelzés és az egyéni önellenőrzés lehetőségének a hiánya a munkafüzetek használata esetén is még elég sok, értékes tanulói percet tesz kihasználatlanná. A munkafüzeti önellenőrzés technikai lehetősége már három változatban is kimunkálódott. Remélhető, hogy később szervesen beilleszkedik majd a maga helyére.

A munkafüzetek mellett természetesen van még egy másik lehetőségünk is. Mindazok a tanárok élhetnek vele, akik szeretnek saját gyakorlatok összeállításán fáradozni. A 11/1966. (III. 5.) Kormány számú rendelet lehetővé tette a stencil sokszorosító gépek szélesebb körű használatát. Ha ezek a tanárok iskolájuk igazgatóságát, vagy az „egy üzem egy iskolá” mozgalom keretében segítséget nyújtó üzemet meg tudják nyerni a stencilgép beszerzése gondolatának, akkor saját iskolájukban már meg tudják valósítani a feladatlapos gyakorlást (nemcsak az idegen nyelvekben, más tantárgyakban is) és vele együtt az írásbeli munkák önellenőrzésének a lehetőségét, s ezzel, együtt nemcsak az egyéni, hanem a tanulói percek maximális kihasználását biztosító *differenciált* egyéni gyakorlás lehetőségét is.

Az önellenőrzés ez esetben úgy történhet, hogy a feladatlapok gyakorlatainak a megoldását külön lapokra sokszorosítjuk le. Majd amilyen sorrendben elkészülnek a tanulók a feladatlapok megoldásával, olyan sorrendben átveszik a tanártól a helyes megoldást tartalmazó korrekció-lapokat. Azzal egybevetik munkájukat, szükség szerint javítanak, azután zavartalanul továbbhaladhatnak anélkül, hogy várniuk kellene lassúbb tempóval dolgozó társaik elkészülésére.

A sokszorosítható feladatlapok készítésével kapcsolatban, mivel a stencilgépen a képsokszorosítás eléggé nehézkes, most olyan mintákat mutatunk be a szóbanforgó előljárószók gyakorlására, amelyek kifejezetten cirillbetűs írógéppel írott szövegekre épülnek, s nem kívánnak föltétlenül képeket.

Egyik az a típus, amelyik kevés írásbeli munkát igényel a tanulóktól: csupán a gyakorlás lényegéül szolgáló szavakat, szókapcsolatokat kell beírniuk megadott irányszavak segítségével. Az előzőekben tárgyalt helyviszonyok gyakorlása esetén pl. így:

Kuda igyot Janos? (skola)
 On igyot .....
 Ggye on tyeperj?
 On tyeperj .....
 Potom otkuda on igyot?
 On igyot .....

Ebben a típusban, akár a tanár javítja, akár önellenőrzéssel a tanulók, nagyon kevés időt, nagyon kevés munkát kell a javításra fordítani. Hátránya azonban, hogy a tanulók gyakorlásra fordított munkája nem elég komplett.

A másik típus éppen ezt a hátrányt küszöböli ki azzal, hogy egész mondatos feleleteket vár a kérdésekre, amit a tanulóknak (megfelelő szóbeli előkészítés után) önállóan kell megadniuk:

Kuda igyot rabocsij? (fabrika)
 .....
 Ggye on tyeperj?
 .....
 Otkuda on igyot?
 .....

A hétköznapi nyelvre azonban gyakran jellemző, hogy teljes mondatú kérdések helyett rövid, egy szavas kérdéseket, vagy a teljes mondatú válaszok helyett rövid, egy szavas válaszokat is ad. A teljes mondatú kérdésekre adandó teljes válaszok gyakorlása mellett a rövid kérdésekre adandó rövid válaszok adásának gyakorlására is lehetőséget nyújt a harmadik típusú feladatlap:

Kuda igyot mama? (magazin)
 .....
 Kuda?
 Ggye ona tyeperj?
 .....
 Ggye?
 Potom otkuda ona igyot?
 .....
 Otkuda? .....

Az ilyen (mint a két utóbbi) gyakorlat komplettebb mivoltánál fogva nem csak a tanulóknak ad jobb gyakorlási módot, hanem a javításnak is egy kicsivel több munkát. Azt azonban, természetesen, mindig a szaktanár látja a legjobban, hogy a tantervnek mikor milyen igényét kell kielégíteni, hogy tanítványainak mikor milyen készséget kell továbbfejleszteni, esetleg milyen hiányát pótolni, s annak megfelelően választja meg nemcsak az írásbeli gyakorlás módját, típusát, mennyiségét, hanem az egyes segédeszközöknek a komplex használaton belüli arányát, módját és mértékét. Ez az alkotó önállóság ma már elvitathatatlan joga a szaktanárnak.